

Dušková, Sáša

**[Bock, Friedrich. Studien zu den Originalregistern Innocenz' III;
Studien zu den Registern Innocenz' IV]**

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1957, vol. 6, iss. C4, pp. 154-159

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102644>

Access Date: 26. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

rozhodný boj ve městě samém. Potulní kazatelé napodobovali především nehodné kněze, brojili proti simonii, aktivisovali i laické vrstvy. Wernerovi se vcelku podařilo dokázat, že hnutí, v jehož čele stanul Jan Gaulterti, představuje vlastně embryonální fázi emancipačního boje měšťanstva, kterého se na tomto vývojovém stadiu využívalo ve prospěch církve. Ještě názorněji se nám projevuje dosah celého hnutí v Miláně. Že v 11. stol. došlo především zde k řadě strukturálních přeměn ve feudálním vlastnictví i ve vývoji výrobních sil, je všeobecně známo. Je také známo, že v té době byl již dostatečně organizován společenský stav Milána samého. Wernerovou zásluhou zůstává, že ukázal, jak se tyto protiklady projevily přímo v reformním hnutí, v t. zv. milánské patarii, kde již politické ostří bylo zaměřeno proti velké feudalitě, které po více než 20 let ovládalo město. Werner sám se nakonec kloní k mínění K. Kautského, že v patarii je možno spatřovat měšťanské hnutí zaměřené proti rodové šlechtě.

Konečně v závěrečné kapitole vymezuje Werner opět rozdíly mezi jednotlivými složkami hnutí a analyzuje prvky kacířství městského, které se nám objevuje v zárodečné podobě. Wernerova studie představuje přínos především po stránce minuciosních rozborů jednotlivých náboženských hnutí a přispívá k objasnění jejich souvislosti s ostatními stránkami společenského života. Názory Wernerovy jsou dobře faktograficky fundovány a autor dovedl vytěžit i vše cenné, co o tomto tematiku doposud přinesla buržoasní literatura.

Jaroslav Kudrna

Friedrich Bock, *Studien zu den Originalregistern Innocenz' III.* (Reg Vat 4—7A), Archivalische Zeitschrift, Bd 50/51, 1955 (329—364).

Friedrich Bock, *Studien zu den Registern Innocenz' IV.* Archivalische Zeitschrift, Bd 52, 1956 (11—48).

Někdejší ústřední revue celého německého archivního světa, tradiční mnichovská Archivalische Zeitschrift, rozšířila padesátým svazkem, který vyšel zároveň se svazkem padesátým prvním, svůj program a své zaměření. Kromě problémů ryze archivních, dělených v časopise do dvou dílů (první „Von Archivaren und Archiven“, druhý „Aus Theorie und Praxis der Archive“) přicházejí nyní ve zvláštním třetím oddílu „Von archivalischen Quellen“ ke slovu také práce z oboru pomocných věd historických, v prvých poválečných ročnících jen málo zastoupené. Má tím být zajisté podtržena potřeba těsného vztahu archivářova ke kritice pramenů, kterou proklamuje také naše archivní správa, vydávajíc kromě Archivního časopisu i Sborník archivních prací. Třetí oddíl AZ je věnován především té disciplíně, která má pro kritiku pramenů ze všech pomocných věd význam největší, tedy diplomatice. Přináší z tohoto oboru celou řadu prací z nejrůznější tematiky, z nichž vybírám dvě studie Bockovy, protože zpracovávají thema pro český diplomat, jež připravujeme, nejvyšší důležitosti, totiž registra Innocence III. a IV. Zvláště práce druhá je pro nás právě nyní velmi aktuální, poněvadž však je pevně spjata s prací první, nelze je od sebe oddělit.

Především úvodem několik slov, jimiž by byla objasněna otázka methodického přístupu k celé věci. Při zpracovávání listin a listů papeže Innocence IV. pro diplomatů zнову jsme si ověřili poznatek, platný ostatně obecně v mezích časové i teritoriálně mnohem širších, totiž že většina listin a listů, jež máme dnes k dispozici na našem území v originálech nebo opisech příjmeckých kopiářů, do papežských register zapsána nebyla. Na druhé straně však většinu listin a listů dochovaných v registrech známe jenom z těchto register; čili skoro všechen materiál vydaný papeži je nám k dispozici z jednoho z obou zdrojů, buď z originálů nebo z register, jen zcela mizivě procento ze zdrojů obou. V souvislosti s tím je třeba uvážit, že diplomatická literatura dělí na jedné straně písemnosti papežů vycházející z kanceláře zhruba na tři skupiny: privilegia, litterae de gratia a litterae de iustitia. Na druhé straně v oddíle o registrech mluví o litterae de curia, litterae communes a později o litterae secretae, aniž uvádí obě tyto skupiny v nějakou bližší souvislost.¹

Z toho všeho musíme vyvodit jeden nesporný závěr, že totiž papežská registra nejsou běžnou evidenční pomůckou pro materiál z kanceláře vydaný. Co však bylo do papežských register zapisováno a za jakým účelem, tedy jaká byla funkce register, to dosud nevíme a na základě našeho domácího materiálu, který tvoří jen nevelký zlomek materiálu všeho, nikdy nevyřešíme a jsme odkázáni jen na výsledky dosažené badateli cizími. Proto jako každou práci toho druhu musíme uvítat i obě studie Fr. Bocka tím spíše, jež vycházejí z pera badatele v oboru papežské diplomatiky zkušeného, který poznal papežská registra z autopsie a vytěžil z nich celou řadu prací.²

Bylo by jistě vhodné zaměřit se při posuzování obou studií Bockových na to, co přinášejí k řešení naší otázky, jak byla výše postavena. Poněvadž však AZ není u nás běžně přístupna, považují za prospěšnější seznámit čtenáře v hlavních rysech s obsahem prací

v celém jejich myšlenkovém sledu. Připomínky se svého stanoviska, pokud mi to obmezená znalost materiálu dovoluje, přičlením hned na příslušných místech a v závěru se teprve vrátím k naší tematice.

Úvodem je dlužno říci, že Bock postavil problematiku register zcela jinak, než jak byla nastíněna výše. Vyšel ze studia jich samých a s originály je konfrontoval jen v obmezené míře a více méně druhořadě u register Innocence IV. Nicméně si některé jeho výsledky zaslouží bedlivé pozornosti.

Bock přistoupil k tematiku své práce s týmiž otázkami jako starší bádání o papežských registrech a jeho důkladnou revisi zabýval svou první studií o registrech Innocence III. Věnoval jí první kapitolu a vyrovnal se jak s edicemi, tak s literaturou, vycházejí od Baluzova vydání z r. 1682 přes celou řadu badatelů, jako Bréquigny a La Porte du Theil, Migne, Denifle, Peitz, Heckel až ke Kempfovi, jehož práci „Die Register Innocenz III. Eine paläographisch-diplomatische Untersuchung“, která vyšla v Římě r. 1945, podrobil sřízavé kritice. Ve všech pracích dominují dva základní problémy, které Bock se svého hlediska hodnotí: 1. zda máme registra Innocence III. považovat za originál, t. j. za úřední knihu, vedenou postupně den za dnem, měsíc za měsícem atd., 2. zda registra byla opisována z konceptů nebo z originálů. U těch autorů, kteří popírali registra jako úřední knihu, přistupoval ještě problém třetí, co tedy registra vlastně jsou. V otázce první se přiklonil Bock k staršímu názoru Deniflova, že nejde o originál register, a vyvrátil opačné domněnky Peitzovy, Hecklovy a Kempfovy. Kritisoval především jejich soudy o grafické stránce rukopisů, již pak věnoval ještě další, druhou kapitolu. Na základě pozorování nových odstavců, korektur, mezer atd. uzavřel, že nikde není podkladu k představě postupně vedených knih. My tu nemáme možnost ověřit si jednotlivé názory,³ z druhé Bockovy kapitoly však vyplývá, že grafické rozlišení písarských rukou je dosti nnesnadné, v neposlední řadě proto, že registra jsou psána minuskulou knižní. Peitz tu viděl velký počet písarů. Kempf jej zúžil a Bock jej redukoval již jen na písare dva, vytvořiv při tom zajímavou theorii, ilustrující představu písarské školy: jeden z nich byl nadaný písar A, který pracoval pod vedením mistra B a usiloval jednak o dosažení libivého písarského obrazu, jednak šetřil pergamenem. Těmito okolnostmi vysvětlil Bock změny písarského ductu tam, kde Peitz viděl jinou ruku. Přesvědčivější jsou Bockovy postřehy o tom, že registra nemohla být vedena postupně, poněvadž střídání rukou nebo aspoň táhů nastupuje často s novou stránkou uprostřed listiny, že věcně rozlišené zápisy jsou psány touž rukou a konečně, že ke konci register (Reg Vat 7A) je již písarský obraz zcela jednotný. I to, jak upozorňuje na přímo nádhernou malířskou výzdobu register, dává za pravdu Bockovi před Peitzem, že nemohlo jít o knihu postupně vedenou. Uzavírá proto Bock svou druhou kapitolu v souhlase s Deniflem, který považoval registra za jakési nádherné svazky (Prachtangaben). Méně již jeho závěry souhlasí s Kempfem, pro nějž registra byla pamětními spisy kurie.

Také v otázce druhé, odkud byla registra opisována, se přiklonil Bock k Deniflovi v tom, že popřel možnost opisů z originálu, již hájili Peitz i Kempf. Jestliže však Denifle postavil alternativu, že se mohlo opisovat na základě konceptů nebo podle nějakého dřívějšího registra, Bock prokazuje jen možnost první. Důkazům věnoval kapitolu třetí, kde se snaží na celé řadě případů ukázat různorodost konceptních předloh především po stránce formální, t. j. větší nebo menší úplnosti, respektive v nejrůznějších stadiích jejich vzniku. Rozuměla-li jsem celé věci dobře, nepřipouští Bock nikde možnost, že by se opis v registrech mohl odchýlit od své předlohy. Jen tak totiž mohl uzavřít, že registra vznikla jen na základě konceptů. Avšak zcela nevědomky uvedl doklad proti této své these ve zcela jiné souvislosti. Na str. 349 upozornil na případy, kde jsou v registrech ohlasy na formule, aniž prý dnes můžeme najít jejich úplné znění. Při tom cituje Reg Vat I, 570 pro Německé rytíře, začínající slovy „Sacrosancta Romana ecclesia etc. usque ad verbum suscipimus“. Výslovně konstatuje, že neví, nač se odkaz vztahuje. Je však jasné, že to, co bylo Německým rytířům vydáno, bylo prostě malé ochranné privilegium, které má přece zcela ustálený formulář.⁴ Proč by se tedy byl měl zhotovovat v tak běžném případě nějaký koncept? Musíme se však také ptát, proč právě toto prosté ochranné privilegium pro Německé rytíře bylo do register zapsáno, kdežto celá řada týchž privilegií tam není, a pro naše země je známe jen z originálů. Na to vše Bock neodpovídá zřejmě právě proto, že (patrně ne zcela právem) vyloučil ze svého zkoumání originály listin a listů Innocence III. Proč tak učinil, to lze vyvodit z kapitoly čtvrté, která je jádrem celé práce a na niž Bock klade také největší důraz.

V ní prokazuje svou these o vzniku register, neboť popřel možnost knihy postupně vedené. K tomu snesl řadu příkladů, aby především seznámil čtenáře s obsahem listů a aby našel jejich souvislost s jinými zařízeními složité papežské správy mimo kancelář.

Z obsahu register je zcela zřejmé, že první jejich listy, jež Bock uvádí v nepřetržitě sledu po dobu šesti týdnů, se vztahují ke všem politickým záležitostem prvního roku papežova pontifikátu kromě věcí německých. Podle Bocka to nejsou zdaleka všechny politické listy, nýbrž jen ty, které stylisoval buď sám papež nebo někdo z jeho úzkých spolupracovníků. K tomuto výsledku dochází však cestou převážně spekulativní, ačkoli diplomatika by mohl přesvědčit účinněji stylistický rozbor příslušných kusů. Touž metodou by prokázal také ještě bezpečněji svou další thesei, že totiž registra nemají nic společného s kanceláří, nýbrž že jsou v přímé souvislosti s papežskou komorou. Svůj důkaz založil na sledování formule přísahy prefekta Petra, o níž je zmínka v Reg Vat I, 23 při záznamu o korunovaci Innocence III. Její text je však zapsán do register až na konci druhého pontifikátu zároveň s přísahou jakéhosi hraběte Ildebrandina. Slavnostní akt této druhé přísahy se však konal až 31. července 1207, jak dosvědčuje notářský instrument z téhož roku, zapsaný na zvláštní složce v „Liber Censuum“. Poněvadž texty obou přísah věrnosti a počáteční zápisy register jsou psány touž rukou (B), je naprosto přesvědčivý Bockův závěr o vzniku celé první části register (Reg Vat 4), který položil až za r. 1207. Méně přesvědčivé jsou však paleografické důkazy o vzájemném vztahu register a „Liber Censuum“. Zápis ve zvláštní složce v „Liber Censuum“ je psán podle Bocka registrovou rukou A, při tom je důkaz podložen jen poukazem na stejný typ písmeny g. Grafická souvislost korunovačního řádu t. zv. „Ordo Cencius II.“, který je psán na rozdíl od dalších složek „Liber Censuum“ písmem knižním, je stanovena jen na základě podobnosti. Průkaznější je doklad toho, že táž forma přísahy, která je v druhé knize register, je zapsána v „Liber Censuum“ z doby Řehoře VII. a tam jsou i formule přísah jiných.⁵

Jako jednu z činností komory vidí Bock kodifikaci materiálu tam shromážděného, který vznikl z úřední činnosti kardinála komorníka Cencia, pozdějšího papeže Honorio III. K tomuto materiálu patřily také korunovační řády. Jím podobné výtahy slavnostního řázu nachází i v registrech, která jsou tedy jakýmsi kodifikačními kodexy, a jejich vznik připisuje proto také komorníku Cenciovi. Vlastní vyhotovení pak vykonali na jeho příkaz scrinariu camerae, kteří pracovali také na „Ordo Cencius II.“. O registrech nesmíme ovšem zapomínat, že se stávala sama dalším podkladem ke kodifikačním kodexům, jak Bock jasně prokázal.

Ačkoliv důvody, které Bock uvedl pro svou thesei, nevyznívají vždy v jednotlivostech zcela průkazně, přece jistou souvislost s „Liber Censuum“ popřít nelze, a proto tuto thesei, odporující dosavadním názorům, že registra byla spojena s papežskou kanceláří, není možno a priori zamítnout. Není to možné zvláště proto, že materiál je ve svém jádru obsahově odchylný od toho, který vydávala kancelář.

Obsahovou stránku také Bock hodnotí nejvíce, a proto obrátil v páté kapitole zřetel k registru „super negotio Romani imperii“. Upozornil na to, že i v tomto registru, které obsahuje také listy politického řázu, se uplatnila ruka písaře B i A. Od vlastních register se liší jen svou speciální povahou, neboť, jak známo (a jak Bock znovu zdůrazňuje), listy do něho byly vybrány podle určitého principu. Měly ospravedlnit papežskou politiku vůči Ottovi IV., neholi jsou jakousi papežovou „bílou knihou“. Při tom se Bock domnívá, že při výběru kusů sem pojatých mohla hrát úlohu i náhoda, takže důležité koncepty mohly být vyňaty a naopak se dostaly do kodexu koncepty podružné. Poněvadž jeho souvislost grafická a částečně i věcná s ostatními svazky register je nesporná, předpokládá Bock, že i do těchto register byly zapisovány kusy leckdy zcela náhodně. Odůvodňuje to i tím, že při pozdějším vzniku register, jak jej prokázal, se ztratila celá řada konceptů, jejichž obsah je znám odjinud; nepraví ovšem odkud. O konceptech se domnívá, že byly ukládány do jednotlivých map podle diktátorů a že jich odtud bylo často používáno jako předloh při koncipování nových listin, takže přecházely z jedné mapy do druhé, někdy byly špatně zařazeny, jindy zůstaly u svých notářů. Tím vysvětluje mezery v registrech a přesuny jednotlivých kusů, pokud jde o jejich chronologii. Příkladem toho, že koncepty zůstávaly u svých diktátorů, kteří tu byli často významnými osobnostmi, uvádí jakousi malou paralelu register. Je to rukopis kapituly sv. Petra s listy, týkajícími se sicilských záležitostí, jež shromáždil Tomáš z Gaëty. Zajímavé však je to, že listy Innocence III., které jsou v této sbírce, pokud byly zapsány do register, mají jinou podobu, takže Bock musel pro ně předpokládat jiný koncept než pro zápisy do register. To čínil i Kehr,⁶ jenž viděl v registrech dřívější stadium vývoje. Jistě že ani tento poznatek není pro posouzení vzniku register bez významu, bohužel ho není dále využito.

Tyto soudy obsahuje již kapitola šestá, v níž autor velmi přesně shrnul výsledky své práce. Přehlednost a přesná formulace závěrů je jejím velkým kladem, takže nemůže nechat čtenáře na pochybách ani tam, kde by si snad nevyvořil pro odlehlost látky a nemožnost kontroly při postupném sledování důkazů příslušné závěry sám. Shrnul-li tedy

Bock výsledky, jak tu byly formulovány, konstatoval ovšem, že registra Innocence III. nejsou to, zač byla běžně považována, tedy úřední knihou s účelem především evidenčním, ale že bude třeba jejich pojem zvlášť definovat. To zatím neučinil, spokojil se závěrem jen s několika doklady toho, že tam, kde Innocenc III. cituje registra svoje, nemíní tím svazky, které se nám dochovaly, nýbrž buď Liber pontificalis nebo sbírky konceptů, ležících zatím ještě v mapách. U nástupce Innocence však ku podivu ke konci druhého roku pontifikátu náhle přiznal, že jeho zpětný odkaz na registra Innocence III. se opravdu vztahuje na jeho registra dnes nám známá. Pak by však nebylo možno popřít, že jich bylo užíváno v papežově úředním styku.

To ovšem nenarušuje nikterak v zásadě Bockovu thesi o registrech jako kodifikačních kodexech, vzniklých v souvislosti s komorou. Je jí ovšem třeba propracovat důkladněji s přihlédnutím k registrům nástupců Innocence III. Toho si byl Bock plně vědom, a proto přistoupil ke studii druhé. Jejím jádrem nejsou však, jak bychom očekávali, registra Honoría III. a jeho nástupců, nýbrž až registra Innocence IV. Důvod objasní struktura studie. K theorii o vzniku register se obrací jen její první část, kdežto druhá část předkládá novou thesi o tom, že počátky t. zv. litterae secretae a jejich register lze spatřovat již za Innocence IV. a ne až za papežů avignonských, jak se dosud tradovalo.

I v první části studie o registrech Innocence IV. musel volit Bock jiný postup, jenž je podmíněn mnohem skrovnějším počtem prací o tomto temat⁷, než jak tomu bylo v případě první. Opíraje se o edici Bergrova, podal nejdříve výčet svazků dochovaných register, pak jejich popis, vnější a charakteristiku jejich obsahu. Všude tu našel analogie s registry Innocence III. Všechny svazky jsou psány touž rukou, byly opsány s konceptů dodatečně (dobu nebylo možno stanovit) a obsah je týž, jen si třeba všimnout, že u každého svazku jsou připojeny na konci listy pod společným titulem „litterae curiales“. Ukazovala-li už registra Innocence III. na souvislost s komorou, je tomu tak i zde, neboť Bock tu vidí především zásah papežského thesauraria, avšak i jiných úředníků, resp. spolupracovníků papežových, jejichž koncepty, tvořící určité věcné skupiny v rámci jednotlivých pontifikátů, lze v registrech postihnout. Vyloučil tedy znovu působnost kanceláře nebo aspoň vicekancléře, ačkoli nemohl pominout dva nápadné zjevy mluvící proti. Vyvrací je sice, ne však přesvědčivě. První spočívá v tom, že v registrech Innocence IV. jsou i listy de gratia a de iustitia, vznikající jinak pravidelně v kanceláři. Bock postihl sice správně, že tyto listy jsou určeny jen osobám významným politicky, nevysvětlil však, jak si představuje jejich vznik, zda v kanceláři či mimo ni. Patrně to druhé, poněvadž kancelářský vznik by narušoval jeho thesi. Narušení se však nevyhne v případě druhém, u skupiny dokladů, v nichž konfrontuje originály listů s registry. Uvedl totiž v příloze v registech část originálů listin a listů Innocence IV., především z archivu mnichovského, a došel při jejich srovnání s registry k těmž poznatk⁸, k němuž jsme dospěli i my, že je velmi málo originálů opsaných v registrech. Když tu pak narazil na dvou originálech na značku R s vepsaným „scriptum“ a našel oba kusy také v registrech, bylo ovšem nasnadě mít je za značku registrační. Poněvadž však Bock našel pod R ještě římskou číslici padesát, o níž předpokládal, že má korespondovat s číslem v registrech, a poněvadž tam oba tyto kusy pod tím číslem nejsou, uzavřel, že se tato značka ve svém celku nevztahuje na registra a že s nimi nemá nic společného. Na co by se však vztahovala, ovšem neřekl. Je jasné, že se tu Bock dal strhnout do té míry přesvědčením o správnosti své koncepce, že popřel to, co se popřít nedá, totiž že oba kusy opatřené tímto registračním znamením v registrech skutečně jsou. Číslice padesát, kterou se dal zmást, ke kancelářské značce zřejmě nepatřila, jak se možno přesvědčit z jiných originálů. Již na listech Honoría III., Řehoře IX. a konečně i Innocence IV.⁹ lze ve velmi omezeném počtu kusů postihnout totéž znamení, které ostatně již Diekamp spojoval se zápisem do register,⁹ nikde však není ve spojitosti s žádnou číslicí. S tou se setkáme až na listech Alexandra IV. a jeho nástupců.¹⁰ Všude však souhlasí to, že kusy s registračním znamením jsou také v registrech. To ovšem narušuje Bockovu thesi hned ve dvou bodech: 1. jasně tu jistá souvislost mezi registry a kanceláři musela být, 2. registra nemohla být psána jen za účelem pozdější kodifikace leckdy podle libovolného výběru nebo jako jakési nádherné kodexy pro paměť (Memoirebände) — totéž se zdůrazňuje i u register Innocence IV. — jestliže již při vydání originálu bylo zřejmé, že list bude do register zapsán. Ad 1. třeba ovšem říci, že, jestliže Bock připustil podíl nejrůznějších úředníků, resp. nejrůznějších úřadů na vzniku register, není se zajisté třeba pozastavovat nad tím, že tak činila i papežská kancelář v případech jistě ojedinelých, snad předem fixovaných, snad z okamžitého rozhodnutí příslušného úředníka či jen na žádost příjemce.¹¹ Tak by tyto kancelářské doklady byly jen výjimkami potvrzujícími pravidlo a vlastní vznik register by se opravdu přesouval k úřadu povahy centrálnější a tím mohla být zajisté komora.

Druhý bod je však závažnější, neboť Bock nebude moci popřít, že registra, jimiž se zabýval, přece jenom měla sloužit též účelům evidenčním tak jako každá běžná pozdější registra. Je jistě třeba věřit jeho důkazům o tom, že registra v dnešním dochování nebyla psána postupně, ale nelze se zavitit dojmů, že snad ne zcela právem odmítl shora dotčenou domněnku Deniflovu o existenci původních register, na jejichž základě byla zhotovena registra dnešní.¹² Kdyby tuto domněnku připustil, vyloužil by snáze i revokace v registrech obou papežů na ona původní registra a ne na koncepty. Jejich pohyblivost v mapách, jak ji vylíčil v první studii, brání představě, že již tyto koncepty měly tvořit samy o sobě registra.

Zcela nepovšimnuta zůstala v obou studiích skutečnost, že se dochovalo jen tak málo originálů a kusů zanesených v registrech, ač jsou to kusy politicky důležité. Vyhotovali-li z nich kancelář jen ono malé procento, jak o tom byla výše řeč, musíme se ptát, kdo zhotovoval masu ostatních listin, v jaké formě a proč se tyto listiny, resp. listy nezachovaly.

Stačí si jen uvědomit, kolik listů toho druhu přišlo podle register do Olomouce. Při tom, ačkoli z domácího materiálu, který kapitul a biskup přijal, zachovalo se téměř všechno, z těchto listů papežských nic. S běžným vysvětlením, že se prostě ztratily, se spokojit nemůžeme, poněvadž stejná situace je u všech ostatních příjemců domácích, českého panovníka nevyjímajíc.

Odpověď na tuto otázku nebudeme mít dříve, dokud nepoznáme skutečnou funkci register a dokud se neoprostíme od představ, že podkladem jejich vzniku je náhoda. Práce Bockova přinesla některé podněty, neboť these o souvislosti tohoto vzniku s komorou je jistě dost pravděpodobná, i když potřebuje prohloubenějšího zdůvodnění. To však patrně není neproveditelné, neboť lze soudit podle naprosto stejné registrační značky na originálech, že se systémem ve vedení register v období mezi dvěma Innocenci vůbec nezměnil a ani později patrně ne podstatně. Obdobu účasti komory na registračním procesu u papežské komory lze snad spatřovat v tom, že i nejstarší doklady register světských vydavatelů jsou právě registra komorní, při čemž nepochybně kompetence komory papežské se lišila od komory kteréhokoli světského suveréna. K celkovému řešení této zásadní otázky chybí ještě velmi mnoho, v prvé řadě to, aby byla vůbec položena a pojmově vymezena. Pak bude možno očekávat, že bude i vyřešena.

V druhém oddíle studie o registrech Innocence IV. vycházel Bock ze svých prací o „litterae secretae“ a jejich registrech v době papeže Jana XXII. Poněvadž jejich doménou je až papežský dvůr avignonský, dostávám se tím již na půdu poněkud vzdálenou a také nejistou tím, že běžně v literatuře nejsou přesně vymezeny pojmy jednotlivých druhů listů označovaných v papežských registrech jako litterae communes, curiales a secretae, jak i Bock konstatuje. Sám získal zvláště v oddělení register listů posledních značné zkušenosti. Proto mohl vyslovit názor, že za první registra toho druhu je třeba pokládat sbírku materiálu významného stylisátora z doby Urbana IV. Berarda z Neapole. Odtud byl veden k tomu, aby hledal stopy těchto register ještě dříve, tedy v době Innocence IV., v materiálu mimo vatikánská registra. Velmi zběžnou pozornost obrátil ke sbírce, která se nesprávně nazývá podle druhého vicekancléře Innocence IV. Marrina z Eboli. Klasifikuje ji jako sbírku nedatovaných a velmi často neúplných konceptů listů Innocence IV. Více místa věnoval v Padově nově nalezené sbírce asi tří set listů politického obsahu z let 1245—1247, pocházejících od téhož papeže. S Berardem z Neapole ji uvedl v souvislost již jejich objevitel a vydavatel P. Abate. Po jejich zhodnocení s hlediska obsahového došel Bock k závěru, že se neliší od listů zapsaných v registrech, a neliší-li se ani od listů Berarda z Neapole, musejí to být koncepty k „litterae secretae“. P. Abate uvedl také podle Bocka správné koncepty těchto listů na jednoho diktátora, jímž má být dominikán Johannes Teutonicus. Bock oceňuje nález Abatův jako velký přínos k poznání register Innocence IV., varuje však ještě před končnými závěry, plynoucími ze všeobecnování, a poukazuje na to, že registra Urbana IV. přece jenom nesouhlasí přesně s registry jeho dvou předchůdců a že tu tedy bude třeba ještě dalších důležitých studií.

I když přirozeně nemohu znát materiál do té míry, jak jej ovládá Bock, nemohu zamřčet jeden postřeh. Bock vedl jednotnou linii od register tajných listů Jana XXII. ke sbírce Berarda z Neapole, odtud ke sbírce padovské a k Marrinovi z Eboli. Avšak tato sbírka je typickou sbírkou formulářovou a jako taková je i literaturou hodnocena. Pak by bylo jistě třeba vztah formulářových sbírek a těchto „litterae secretae“ blíže specifikovat, neboť i tu je rozhodující otázka jejich funkce a ne otázka jejich obsahu.

P o z n á m k y

¹ Bresslau, Handbuch der Urkundenlehre 2 (1912), I, str. 82 a 114, Schmitz—Kallenberg, Urkundenlehre, 2, str. 99 a 108.

² Na př. Über Registrierung von Sekretbriefen. Studien zu den Sekretregistern Jo-

hanns XXII., QF 28. Studien zu den Sekretregistern Benedikts XII., QF 29, Studien zur Registrierung der politischen Briefe und der allgemeinen Verwaltungssachen Johannis XXII., QF 30, Einführung in das Registerwesen des avignonesischen Papstums, QF 31 atd.

³ Kromě ukázky v tabulkách Steffenových je v pražské univerzitní knihovně i faksimile registra super negotio Romani imperii (Bibl. Vaticana, Řím 1927) s úvodem Peitzovým, které jsem nyní v ruce neměla.

⁴ Srov. na př. CDB I, č. 352, 359, 360; CDB III, č. 8, 9 atd.

⁵ Bude třeba také uvážit, do jaké míry lze přijmout Bockův soud (str. 354), že za Innocence III. všechny přísahy věrnosti byly zlistňovány na základě formulí předepsaných kurií, také pro přísahy věrnosti Premysla II.

⁶ P. Kehr, Das Briefbuch des Thomas von Gaëta, QF 8, str. 22.

⁷ Bock tu starší práce neuvádí, ačkoli práce *Kaltenbrunnerova*, Römische Studien. I. Die päpstlichen Register des 13. Jahrhunderts, MÜG 5, str. 213—294 a zvláště *Rodenbergova*, Über die Register Honorius III., Gregors IX. und Innocenz IV., NA 10, str. 507—578 přinášejí dosti podnětů.

⁸ Na dorsu napsané R je na př. na listinách Honoria III. (CDB II, č. 144, 247, 256), na listinách Innocence IV. (Reg I, č. 1112 Al a 1207).

⁹ W. Diekamp, Zum päpstlichen Urkundenwesen des XI., XII. und der ersten Hälfte des XIII. Jahrhunderts. MÜG 3, str. 601.

¹⁰ U Alexandra IV. na př. na listinách Reg II, č. 298, 308 A2, A3, 314, u Klimenta IV. Reg II, č. 593 a 596 atd.

¹¹ Na str. 336 uvádí Bock doklad, že do register byla zapsána potvrzená privilegia „propter viarum pericula“; jistě se tak nestalo, jak Bock zdůrazňuje, na příkaz papežův, ale nepochybně na žádost příjemcovu, neboť jen ten musel mít zájem na tom, aby měl obsah privilegií zabezpečen.

¹² O ztrátě původních register mluví také H. Foerster v článku Beispiele mittelalterlicher Urkundenkritik, otisktném v téměř ročníku AZ (50/51), str. 303.

Sáša Dušková

České středověké dějiny v Učenných zápiskach Institutu slavjanovedenija.

Institut slavjanovedenija sovětské Akademie věd vydává od r. 1949 jednou až dvakrát do roka rozsáhlou publikaci, přinášející studie z historické a filologické problematiky slovanských národů. Z mnoha článků pojednávajících o československých dějinách chceme si stručně všimnout těch, které se týkají období feudalismu.

O nové řešení obtížné otázky vzniku našich středověkých měst usiluje A. I. Vinogradovová v článku „K voprosu o vznikovenii gorodov v Čechii“ (Uč. zap. X, 1954, str. 389—412). Vinogradovová odmítá zastaralý názor, který spojoval vznik českých měst s přílivem německých kolonistů, a zdůrazňuje, že česká města jako střediska řemeslnické výroby a obchodu povstala z vnitřních příčin dávno před kolonizací; jejich počátky klade nejméně do 9. stol. Z autorčina výkladu vskutku vyplývá, že řemeslo u nás dosáhlo už v období raného feudalismu jistého stupně specialisace, čímž předpoklady pro rozvoj měst byly nesporně dány. Na druhé straně však nelze nevidět terminologickou kolísavost, s níž Vinogradovová používá pojmu města za zcela rozmanitých okolností. Zejména u slova „civitas“ nepočítá s možností dvojího významu (hrad — město) a všechny Kosmovy „civitates“ prohlašuje za města. Odtud pak plynou i některé nesrovnalosti, když se o rané feudální město, jež má být střediskem řemesla a obchodu, praví, že mělo převážně agrární ráz. Autorka také dosti zanedbává celou otázku výrobních vztahů. K slabším stránkám práce patří i pramenná kritika: Vinogradovová svoje vývody opírá nejednou i o moderní Bočkova falsa. Metodickým přínosem článku je naproti tomu snaha o využití výsledků bádání archeologického. Jakkoli je autorčina these o předkolonizačním původu českých měst správná, zašla Vinogradovová ve svých závěrech někde dále, než dovoluje střízlivá interpretace pramenů.

Rovněž v článku „Česšjke čechi XIV — načala XV v. i socialnaja borba vnutri ich“ (Uč. zap. XI, 1955, str. 260—288) dokazuje Vinogradovová existenci důležitého společenského jevu, tentokrát městských cechů, pro dobu starší než se domnívala dosavadní historiografie. Tvrdí totiž, že české cechy byly ve 14., ba i ve 13. stol. plně rozvinuty, neboť cechovní reglementace, sociální diferenciace uvnitř cechu a stupňující se úsilí monopolizační — jak se s nimi u nás v této době setkáváme — jsou známky vyvinutého cechovního zřízení, které v počátcích cechů neexistují; Vinogradovová srovnává se západními zeměmi, kde lépe dochovaný pramenný materiál umožňuje sledovat vývoj cechů od samých počátků. I když autorčiny závěry působí přesvědčivě, nelze zapomenat, že se tu dokazuje pouze per analogiam — a je otázkou, pokud je tento způsob argumentace ve studovaném